

ΤΕΧΝΗ ΚΑΙ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ ΚΑΤΑ ΤΟΝ Ι. Ν. ΘΕΟΔΩΡΑΚΟΠΟΥΛΟΝ

Ἡ ἀναφορά μου αὐτὴ στὸν ἀλησμόνητο Δάσκαλο Ἰ. Ν. Θεοδωρακόπουλο δὲν εἶναι μελέτη κριτικὴ πάνω στὶς σχετικὲς μὲ τὴν καλλιτεχνικὴ δημιουργία ἀπόψεις του, ἀλλὰ προσπάθεια νὰ συγκεντρωθοῦν ἀπὸ τὸ γραπτό του ἔργο τὰ σημεῖα ἐκεῖνα ποὺ ἔχουν σχέση μὲ τὴν Αἰσθητικὴ καὶ νὰ τοποθετηθοῦν ἔτσι, ὥστε νὰ συνοψίζουν τὴν ἐξήγηση τοῦ Ἑλλήνα φιλόσοφου γιὰ τὸ πολυσύνθετο γεγονός τῆς καλλιτεχνικῆς δημιουργίας καὶ νὰ δείχνουν τὸ δρόμο τῆς σκέψης του πρὸς τὸ συμπέρασμα ὅτι ἡ τέχνη γενικὰ εἶναι ἓνας τόπος, ὅπου μέσα τὸ πνεῦμα ὁλοκληρώνει τὴν ἐλευθερία του.

Εἶναι ἀρκετὲς οἱ μελέτες τοῦ Ἰ. Ν. Θεοδωρακόπουλου, μικρότερες ἢ μεγαλύτερες, ποὺ θίγουν θέματα σχετικὰ μὲ τὸ πρόβλημα τῆς φιλοσοφίας τῆς τέχνης. Τὸ πρόβλημα τοῦτο εἶναι ἀπὸ τὰ πρῶτα ποὺ ἀπασχόλησαν τὸ φιλόσοφο, ἂν κρίνομε ἀπὸ τὴ χρονολογία τῆς πρώτης μελέτης, ποὺ παρουσίασε τὸ 1929 μὲ τὸν τίτλο *Ἡ φιλοσοφία τῆς τέχνης*. Ἀπὸ τότε ἀκολούθησε σειρά μελετῶν ποὺ ἐμφανίσθηκαν εἴτε ὡς ἀνεξάρτητα ἔργα εἴτε ὡς κεφάλαια στὸ πλαίσιο γενικώτερου θέματος εἴτε, τέλος, μὲ μορφὴ διαλέξεων¹. Ἀλλὰ καὶ μέσα σὲ ὁλόκληρο τὸ ἔργο τοῦ Ἰ. Ν. Θεοδωρακόπουλου ὑπάρχουν συχνὰ νύξεις πάνω στὸ πρόβλημα αὐτό, πράγμα ποὺ δείχνει πὼς τὸ θέμα τέχνη σὲ ὅλες του τὶς προεκτάσεις ἦταν καὶ εἶναι ὄχι μόνον ἀπὸ τὰ πρῶτα ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τὰ πιὸ προσφιλῆ προβλήματα γιὰ τὸν φιλόσοφο.

Βαθιὰ ἐπηρεασμένος ὁ Ἰ. Ν. Θεοδωρακόπουλος ἀπὸ τὴν αἰσθητικὴ σκέψη τοῦ Πλάτωνα, τοῦ Πλωτίνου καὶ τοῦ Κάντ, ποὺ καθένας ἀντιπροσωπεύει ὅ,τι πληρέστερο καὶ φιλοσοφικὰ ὀριμώτερο ἔδωσε ἡ ἐποχὴ του γιὰ τὴν τέχνη, ἀλλὰ καὶ βαθύτατα διαποτισμένος ἀπὸ τὴν ἀγάπη του γιὰ τὴν ἀρχαία ἐλληνικὴ τέχνη, τὴν ἐλληνικὴ φύση καὶ πιὸ πολὺ ἀπὸ τὴν πίστη του στὸν ἄνθρωπο, προσάρμοσε ὅλες τὶς γόνιμες σκέψεις τῶν τριῶν κλασι-

1. Ἀναφέρονται μὲ χρονολογικὴ σειρά τὰ σχετικὰ κείμενα: *Φιλοσοφία τῆς τέχνης*, Ἀθῆναι (Ἐλευθερουδάκης) 1929 — κεφ. Ἡ ποίηση, *Σύστημα Φιλοσοφικῆς Ἠθικῆς*, Ἀθῆναι 1965¹ (1947), σσ. 47-61 — *Τέχνη καὶ Φιλοσοφία*, *Δώδεκα Διαλέξεις*, Ἀθῆναι (Ἐθνικὸν Θέατρον) 1961 (*Φιλοσοφία καὶ Ζωή*, σσ. 338-350) — *Τέχνη καὶ Κάλλος*, *Χρονικὰ Αἰσθητικῆς*, 1 (1962), σσ. 18-21 — Ἡ αἰσθητικὴ τοῦ Πλάτωνος, *Πανηγυρικὸς τόμος 125ετηρίδος Ριζαρείου Σχολῆς*, Ἀθῆναι 1969, σσ. 429-456 — Ἡ πρωταρχὴ τῆς καλλιτεχνικῆς δημιουργίας, *Φιλοσοφία*, 3 (1973), σσ. 5-46.

κῶν φιλοσόφων πάνω στην ἀκλόνητη πεποίθηση ὅτι ἡ τέχνη «βαθιά ριζωμένη στὴ μεταφυσικὴ τοῦ ἀνθρώπου» δὲν ἔχει κανέναν ἄλλο σκοπὸ παρὰ νὰ φανερώσει τὴν ὁμορφιὰ τῆς ζωῆς καὶ νὰ τὴν καταξιώσει ὑψώνοντάς τὴν ἀκόμη πιὸ ψηλά, ὥστε νὰ ἐνωθεῖ μὲ τὴν ιδέα τῆς ὁμορφιάς.

Τὸ σκοπὸ αὐτό, τονίζει συχνὰ ὁ φιλόσοφος, ποὺ εἶναι καὶ ὁ ἀποκλειστικὸς σκοπὸς τῆς τέχνης, πραγματοποίησε πρώτη ἡ ἀρχαία ἐλληνικὴ τέχνη, ποὺ ἔδωσε ἔκφραση στὴν ιδέα ἀνθρώπου, μὲ τὸ νὰ παρουσιάσει τὸ πρωτότυπο κάλλος ὅχι ἐνὸς συγκεκριμένου ἀνθρώπου ἀλλὰ τῆς ἀνθρώπινης μορφῆς γενικά. Οἱ Ἕλληνες πρῶτοι στὸν κόσμον ἐφιλοσόφησαν καὶ πρῶτοι ἐδημιούργησαν γνήσια τέχνη. Καὶ στὶς δύο περιπτώσεις ἐπροχώρησαν ἀπὸ τὰ πολλὰ στὸ ἓνα. Μὲ τὴ φιλοσοφία τοὺς ἀπελευθέρωσαν τὸ πνεῦμα καὶ τὸ ὁδήγησαν στὴ μεταφυσικὴ πηγὴ του· μὲ τὴν τέχνη τοὺς, καὶ ἰδιαίτερα τὴ γλυπτικὴ, ἀπελευθέρωσαν τὸ σῶμα τοῦ ἀνθρώπου καὶ ἐπροχώρησαν στὸ ἀρχέτυπο τῆς ἀνθρώπινης μορφῆς. Δὲν εἶναι συμπτωματικὸ τὸ γεγονὸς ὅτι καὶ τὰ δύο αὐτὰ δημιουργήματα τοῦ ἀνθρώπου εἶδαν τὸ φῶς μέσα σ' ἓνα ἀπὸ τὰ ὠραιότερα εἶδη φύσης, στὴν ἀπαράμιλλη σὲ διαύγεια καὶ διαφάνεια φύση τῆς Ἀττικῆς, καὶ στὶς ἐπίσης ὁλόφωτες ἀνατολικὲς ἀκτὲς τοῦ Αἰγαίου. Μέσα σ' αὐτὴ τὴ φύση, μορφὴ καὶ ὕλη ἔπαιξαν ἐλεύθερα τὸ παιχνίδι τοὺς καὶ ἡ μορφὴ ἀποτίναξε τὴ δυναστεία τῆς ὕλης.

Δὲ συνέβη ὅμως τὸ ἴδιο καὶ μὲ τοὺς ἀνατολικοὺς λαοὺς τῆς ἀρχαιότη-
τας². Τὸ γεγονὸς ὅτι αὐτοὶ οἱ λαοὶ ἔδρασαν καὶ ἀναπτύχθηκαν μέσα σὲ τελείως διαφορετικὸ φυσικὸ περιβάλλον εἶναι καὶ ἓνας ἀπὸ τοὺς λόγους γιὰ τοὺς ὁποίους δὲν ἐδημιούργησαν γνήσια τέχνη. Ἄν παρατηρήσει κανεὶς τὶς δεσποτικὲς, ὁμοιόμορφες καὶ χωρὶς κίνηση μορφὲς τῆς αἰγυπτιακῆς π.χ. γλυπτικῆς, θὰ βγάλει ἀμέσως τὸ συμπέρασμα ὅτι ἐδῶ μορφὴ καὶ ὕλη δὲν ἀδελφώνονται ἀρμονικά, ὅπως στὴν ἐλληνικὴ τέχνη, ἀλλ' ὅτι ἡ ὕλη καταδυναστεύει τὴ μορφὴ. Ἐδῶ ἀκόμη εἶναι ἔντονα φανερὸ τὸ ἐγωκεντρικὸ στοιχεῖο, ποὺ φανερώνει τὴ ματαιόδοξο ὑποκειμενικότητα τοῦ προσώπου ποὺ παριστάνει καὶ τὴ δεσμευμένη προσωπικότητα τοῦ καλλιτέχνη. Μὲ ἄλλα λόγια παρατηροῦμε ἐδῶ τὴν ἑλλειψη γνήσιας καλλιτεχνικῆς συνείδησης. Γι' αὐτὸ καὶ τὰ ἔργα ἔμειναν δεμένα μὲ τὸν τόπο καὶ τὸ χρόνο ποὺ

2. Κείμενα τοῦ Ἰ. Ν. Θ. μὲ ἀναφορὲς στὴν ἐπίδραση τῆς ἀρχαίας ἐλληνικῆς τέχνης στὸ σύγχρονό της καὶ μεταγενέστερο κόσμον καὶ στὴ διαφορὰ της ἀπὸ τὴν τέχνη τῶν ἄλλων λαῶν: *Τὸ πνεῦμα τοῦ νεοελληνισμοῦ*, Ἀθῆναι 1945 (ΦΖ, σσ. 121-191) — *Τὸ νόημα τῆς ἐλληνικῆς ἐλευθερίας*, Ἀθῆναι 1957 (ΦΖ, σσ. 13-34) — *Διαφορὰ τῶν πολιτισμῶν Δύσεως καὶ Ἀνατολῆς*, Ἀθῆναι, 1961 (ΦΖ, σσ. 218-228) — *Ἑλλάς καὶ Εὐρώπη*, Ἀθῆναι 1963 (ΦΖ, σσ. 59-78) — *Ἑλλάς καὶ Οἰκουμένη, Συνάντησις τῶν Ἀθηνῶν*, 1964 (ΦΖ, σσ. 35-58) — *Ἡ συμβολὴ τῆς ἐλληνικῆς Μεσογείου εἰς τὸν εὐρωπαϊκὸν πολιτισμὸν* (ΦΖ, σσ. 115-120).

ἔγιναν καὶ δὲν πῆραν τὴ μορφὴ τῆς οἰκουμενικότητας καὶ τῆς αἰωνιότητος, ὅπως ἔγινε μὲ τὰ ἔργα τῆς ἐλληνικῆς τέχνης.

Τὴν οἰκουμενικότητα αὐτὴ καὶ τὴν αἰωνιότητα βλέπει ὁ Ἰ. Ν. Θεοδωρακόπουλος καὶ ὡς ἀποτέλεσμα τοῦ ἀνθρωπιστικοῦ μηνύματος ποὺ φέρει στὸν κόσμον ἡ ἀρχαία ἐλληνικὴ τέχνη ἀλλὰ καὶ κάθε γνήσια τέχνη. Γιατὶ ἐκτὸς ἀπὸ τὸν ἀντικειμενικὸ τῆς σκοπὸ, ποὺ δὲν εἶναι ἄλλος ἀπὸ τὸν ἑαυτοῦ τῆς, ἡ τέχνη, καθὼς φανερῶνει τὴν ὁμορφιὰ τῆς ζωῆς, «μετριάζει τὴ σφοδρότητα τῶν παθῶν καὶ μὲ τὸ φῶς τῆς μορφῆς χαρίζει γαλήνη καὶ εὐδαιμονία στὴν ψυχὴ τοῦ ἀνθρώπου. Ἡ τέχνη δὲν παίζει τὴ λύρα τῆς μὲ τις χορδὲς τῶν παθῶν τῶν ἀνθρώπων, ἀλλὰ παίζει τὴ λύρα τῆς μὲ τις μεταφυσικὲς, πνευματικὲς, ὁμορφες χορδὲς τῆς ψυχῆς. Εἶναι πράγματι μιὰ ὑψηλὴ παιδιὰ, ἡ ὁποία, καθὼς παίζεται ἀπὸ τὴν ψυχὴ, συνακούεται καὶ ἀπὸ τις ἄλλες τῆς δυνάμεις τις σφοδρὲς, καὶ ἡμερώνουν κι αὐτὲς καὶ στρέφουν τὴν κίνησή τους, ἀντὶς πρὸς τὰ κάτω, ὅπου τις πάει ἡ ἐπιθυμία, πρὸς τὰ πάνω, ὅπουθε ἔρχεται τὸ φῶς τῆς αἰώνιας μορφῆς, τοῦ κάλλους. Τότε ἡ ψυχὴ ἀναπαύεται ἀπὸ τὴ σφοδρότητα τῶν παθῶν τῶν ἐπιθυμιῶν, μεταλαβαίνει εὐδαιμονία καὶ χάρη καὶ χαίρεται τὴν πληρότητα τοῦ εἶναι τῆς, χαίρεται τὸν ἐλεύθερο, δηλαδὴ αὐτοδεσμευμένο ἀνθρωπισμὸ τῆς³». Ἀποδεσμευμένη ἡ ψυχὴ ἀπὸ τὰ πάθη ἀλλὰ καὶ προσδεμένη στὸ ἄρμα τῆς αἰώνιας ιδέας τοῦ κάλλους ὁδηγεῖ τὸν ἄνθρωπο —εἴτε δημιουργὸς εἶναι αὐτὸς εἴτε θεατῆς— στὸ δρόμο πρὸς τὴν ἀλήθεια καὶ ἔτσι τὸν βοηθεῖ νὰ ὁλοκληρώσει τὸν ἀνθρωπισμὸ του καὶ μέσ' ἀπ' αὐτὸν τὴν ἐλευθερίαν του.

«Ἀγώνισμα» ἐλευθερίας.

Γιὰ νὰ φθάσει ὁ ἄνθρωπος στὸ πολυσύνθετο γεγονὸς τῆς καλλιτεχνικῆς ἐνέργειας ἀκολουθεῖ μιὰ δύσκολη πορεία. Ξεκινώντας ἀπὸ τὰ ἀπλὰ ἐκφραστικὰ μέσα, ποὺ χρησιμοποιοῦ γιὰ νὰ ἔλθει σὲ μιὰ πρώτη ἐπαφὴ μὲ τὸ περιβάλλον, κατορθώνει, μετὰ ἀπὸ πολὺ κόπο, νὰ ἐννοήσῃ καὶ νὰ ἀποκαλύψῃ τὴν ὑπαρξὴ αὐτοῦ τοῦ κόσμου πέρα ἀπ' αὐτὸ ποὺ τοῦ προσφέρει ἡ αἴσθησις καὶ ἡ διάνοια. Γιατὶ ἐνῶ ἀπὸ τὴ μία μεριὰ μὲ τὴν αἴσθησις δὲν μπορεῖ ὁ ἄνθρωπος νὰ ξεφύγῃ ἀπὸ τὰ ὅρια τοῦ ὁρατοῦ κόσμου καὶ ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριὰ μὲ τὴ διάνοια μπορεῖ μόνο μὲ ἐννοίες νὰ ἀντιμετωπίσῃ τὴ σκέψῃ ὅτι ὁ κόσμος εἶναι ἄπειρος, ὅμως ὑπάρχει τὸ ἄπειρο ἐκεῖνο τοῦ ὁρατοῦ κόσμου ποὺ μόνο ὁ καλλιτέχνης ἔχει τὴ δυνατότητα νὰ προσεγγίσει. Ὁ καλλιτέχνης δηλαδὴ μὲ τὴν ἐνέργειαν ποὺ ἀναπτύσσει μπορεῖ νὰ παρουσιάσῃ τὸ νέο αὐτὸ εἶδος τῆς πραγματικότητας, ποὺ λέγεται τέχνη, καὶ

3. Σύστημα Φιλοσοφικῆς Ἠθικῆς, κεφ. Ἡ ποίηση, σ. 61.

ἀκριβῶς σ' αὐτὴ τὴν πραγματοποίηση βρίσκεται τὸ νόημα τῆς καλλιτεχνικῆς ἐνέργειας.

Σ' αὐτὸ τὸ σημεῖο ἔχομε ν' ἀντιμετωπίσουμε τὸ ἐρώτημα πῶς μέσα ἀπὸ τὴν ἐνέργεια, ποὺ ὀνομάσαμε καλλιτεχνική, συντελεῖται ἡ γένεση τοῦ ἔργου τέχνης καὶ πῶς μέσα σ' αὐτὸ πραγματώνει ὁ ἄνθρωπος —καλλιτέχνης ἢ θεατῆς— τὴν ἐλευθερία του. Γιὰ ν' ἀπαντήσουμε στὸ διπλὸ αὐτὸ ἐρώτημα θὰ ἀντλήσουμε ἀπὸ τὴ μελέτη τοῦ Ἰ. Ν. Θεοδωρακόπουλου «Ἡ πρωταρχὴ τῆς καλλιτεχνικῆς δημιουργίας» ἀλλὰ περισσότερο θὰ βασισθοῦμε στὸ κεφάλαιο «Ποίηση», ἀπὸ τὸ βιβλίο του *Σύστημα Φιλοσοφικῆς Ἠθικῆς*.

Σημαντικὸ στὴν περίπτωση αὐτὴ εἶναι νὰ βροῦμε τὴ σχέση ποὺ ὑπάρχει ἀνάμεσα στὴν τέχνη καὶ τὴ φύση. Ἡ βασικὴ θέση εἶναι ὅτι τέχνη καὶ φύση δὲν ἀποτελοῦν ταυτότητα. Ὅμως αὐτὸ ἀπέχει πολὺ ἀπὸ τὸ νὰ ποῦμε ὅτι τέχνη καὶ φύση εἶναι δύο τελείως διαφορετικοὶ κόσμοι, γιατί τότε θὰ πρέπει ν' ἀναιρέσουμε ὅσα εἶπαμε γιὰ τὸ ρόλο τοῦ καλλιτέχνη, ποὺ μὲ τὶς ἰδιαίτερες ἱκανότητές του ἔρχεται νὰ καταξιώσει τὸν ὁρατὸ κόσμο μὲ ἀξίες ποὺ ἀναδύονται ἀπὸ μορφές προσιτὲς στὸ αἶσθημα. Ἀκόμη δὲν μπορούμε νὰ ποῦμε ὅτι ἡ φύση εἶναι ὁ ἀνώτερος καὶ μοναδικὸς σκοπὸς γιὰ τὴν τέχνη, ὅπως πολλοὶ ὑποστηρίζουν. Βέβαια ὡς ἓνα σημεῖο μπορούμε νὰ δεχθοῦμε αὐτὴ τὴν ἄποψη γιατί μᾶς ὁδηγεῖ στὸ ν' ἀποκλείσουμε σκοποὺς ξένους πρὸς τὴ φύση. Ἀλλὰ ἀπὸ τὴν ἄλλη πλευρὰ παραγνωρίζεται καὶ πάλι ὁ ρόλος τοῦ καλλιτέχνη, ὅταν γίνεται δεκτὸ ὅτι δὲν προσφέρει τίποτα πιὸ πολὺ ἀπὸ τὴ φύση. Τὶς δύο αὐτὲς ἀπόψεις παραθέτει ὁ Ἰ. Ν. Θεοδωρακόπουλος στὸ τρίτο καὶ τελευταῖο μέρος τῆς μελέτης του «Ἡ πρωταρχὴ τῆς καλλιτεχνικῆς δημιουργίας» καὶ στὴ συνέχεια τὶς συνθέτει μὲ τέτοιο τρόπο, ὥστε καταλήγει στὸ συμπέρασμα ὅτι ἡ τέχνη εἶναι καὶ τὰ δύο, δηλαδὴ καὶ εἶναι καὶ δὲν εἶναι φύση. Καὶ πρῶτα εἶναι φύση, ὅχι ὅμως ὅπως τὴ βλέπομε ὅλοι μὲ τὰ μάτια μας, ἀλλ' ὅπως τὴ βλέπει ὁ καλλιτέχνης, ποὺ δημιουργεῖ γιὰ τὴ φύση μιὰ εἰκόνα ὑψηλῆς ποιότητος, ἔτσι ποὺ μέσ' ἀπ' αὐτὴ νὰ παρουσιάζεται ἡ φύση στὴν πραγματικὴ της μορφή. Ἀλλὰ καὶ δὲν εἶναι φύση, γιατί ἡ τέχνη εἶναι ἀπελευθέρωση, ἀποδέσμευση ἀπὸ καταστάσεις ποὺ ἔχουν ἄμεση σχέση μὲ τὶς αὐτόματες λειτουργίες τῶν αἰσθήσεων· εἶναι ἀνύψωση.

Στὴν καλλιτεχνικὴ δημιουργία σπρώχνει τὸν ἄνθρωπο μιὰ ἀνάγκη, ἡ ἀνάγκη γιὰ ἔκφραση ἢ μᾶλλον ἡ ἀνάγκη γιὰ μορφή. Δηλαδὴ ἡ τέχνη σπρώχνει τὸν ἄνθρωπο νὰ ἀποδεσμευθεῖ ἀπὸ τὸ χῶρο τῶν πολλῶν καὶ ἀκαθόριστων καταστάσεων καὶ νὰ ὑψωθεῖ σ' ἓναν καινούριο χῶρο, ὅπου θὰ μπορεῖ νὰ ἐκφρασθεῖ ἐλεύθερα μὲ μορφές ὀλοκληρωμένες, γεμάτες νόημα. Γιὰ νὰ πετύχει βέβαια τὸ σκοπὸ του ὁ καλλιτέχνης πρέπει σὲ πολλὲς περιπτώσεις νὰ καταπιασθεῖ μὲ τὴ συγκεκριμένη φύση, μὲ τὸ συγκεκριμένο

ύλικό που πρέπει να μορφώσει. Αυτό με την πρώτη ματιά θα φανεί περιορισμός, ύποδούλωση στη φύση. 'Αλλ' αυτός ο περιορισμός σημαίνει και την απελευθέρωση, που φαίνεται καθαρά στην προσπάθεια του καλλιτέχνη να δαμάσει το ύλικό και να πραγματοποιήσει το σκοπό της μορφής. Γιατί ξεκινώντας από το συγκεκριμένο ύλικό και συμμετέχοντας όλο και περισσότερο με όλες του τις δυνάμεις στην απαιτούμενη διαδικασία σιγά-σιγά απομακρύνεται ο καλλιτέχνης από τα άλλα πράγματα του έξω κόσμου που τον επηρέαζαν πριν και που τώρα του φαίνονται αδιάφορα. Έτσι διαμορφώνει τη συνείδηση ότι πρέπει μόνος και ανεπηρέαστος να συνεχίσει την πορεία του, ώστε, απαλλαγμένος από την αβέβαιη, αποσπασματική, ρευστή και συγκεχυμένη πραγματικότητα, να μπορέσει να αντικρύσει «την καθαρή και όριστική μορφή των πραγμάτων», γιατί «μόνον το πνευματικό γεγονός που καταλήγει στην αντικειμενική μορφή —και τουτο είναι ή καλλιτεχνική δημιουργία— εκφράζει την έσώτατη ουσία της φύσεως» και «μόνον μέσα στην καλλιτεχνική μορφή είναι δυνατόν να εύρομε και την αληθινή φυσική μορφή⁴».

'Αλλά ἄς πάρουμε τὰ πράγματα με τὴ σειρά⁵. Γιὰ νὰ ξεφύγει ὁ ἄνθρωπος ἀπὸ τὴν κατάσταση τῆς φυσικῆς ἀναγκαιότητας θέτει ἀπὸ τὴν ἀρχὴ σκοπούς, πὺ ἀγωνίζεται νὰ πραγματώσει. Καὶ πρῶτα-πρῶτα ἔρχεται μετὴ νόησή του νὰ γνωρίσει καὶ νὰ καταλάβει τὸν ποικιλόμορφο κόσμον τῶν πραγμάτων καὶ νὰ τὸν βάλει σὲ λογικὴ τάξη καὶ σειρά σύμφωνα μετὸ νόμον τοῦ αἰτίου καὶ τοῦ αἰτιατοῦ. Έτσι ἀποκτώντας τὴ γνώση τῶν πραγμάτων προχωρεῖ πέρα ἀπὸ τὴν παροδικότητα καὶ τὴν τυχαιότητα τῶν φαινομένων, ἀφοῦ μ' αὐτὴν βρίσκει ὅ,τι ὑπάρχει σταθερὸ μέσα στὸν κόσμον. Όταν λέμε ὅτι ὁ ἄνθρωπος ἀποκτᾷ τὴ γνώση τῶν πραγμάτων, ἐννοοῦμε ὅτι ἀποκτᾷ γνώση γιὰ τὰ πράγματα, πὺ εἶναι πάντα περιορισμένη. Ἡ ἴδια ἡ γνώση δὲν ἔχει ὅρια, εἶναι ἀτερμάτιστη, καὶ ὅσο κανεὶς προχωρεῖ μέσα σ' αὐτή, τόσο καταλαβαίνει ὅτι ὑπάρχουν πολλὰ πὺ δὲν γνωρίζει καὶ ἀκόμη περισσότερα πὺ δὲν θὰ μπορέσει νὰ γνωρίσει⁶. Παρ' ὅλα αὐτὰ ὅμως αἰσθάνεται ὅτι κιόλας ἔχει κάνει κάτι, πὺ μπορούμε νὰ τὸ χαρακτηρίσουμε ὡς ἓνα βῆμα πρὸς τὴν ἐλευθερία.

Μαζὶ μετὴ γνώση ἀναπτύσσει ὁ ἄνθρωπος μέσα του καὶ μία ἄλλη δύ-

4. Βλ. Ἡ πρωταρχὴ τῆς καλλιτεχνικῆς δημιουργίας, *Φιλοσοφία*, 3, σ. 41.

5. Έδῶ ἀναφέρονται μετὰ πολλὴ συντομία μερικὲς θέσεις τοῦ Ἱ. Ν. Θ. παρμένες ἀπὸ τὰ κεφάλαια: Ἐπιστήμη, Πράξη καὶ Ποίηση τοῦ βιβλίου του *Σύστημα Φιλοσοφικῆς Ἠθικῆς* μετὰ σκοπὸ νὰ φανεῖ τόσο τὸ πρωτότυπο εἶδος ἐλευθερίας πὺ ἀποκτᾷ ὁ ἄνθρωπος μετὴ δημιουργία τῆς τέχνης σὲ σχέση μετὸ εἶδος ἐκεῖνο τῆς ἐλευθερίας πὺ τοῦ δίνει ἡ γνώση καὶ ἡ πράξη, ὅσο καὶ νὰ τονισθεῖ ὅ,τι μέσα στὴ ζωὴ εἶναι ἄσχετο μετὴ γνήσια τέχνη.

6. Πβ. Ἱ. Ν. Θ., *Περὶ ψυχῆς, Φιλοσοφικὰ καὶ Χριστιανικὰ Μελετήματα*, Ἀθῆναι 1973².

ναμη, τὴ δημιουργικὴ ἐκείνη δύναμη, ποὺ ἐξωτερικεύεται μὲ τὴν πράξη καὶ τὸν ὁδηγεῖ ἀκόμη πιὸ πέρα ἀπὸ ἐκεῖ ὅπου τὸν ἀφήνει ἡ γνώση. Τὸν ὁδηγεῖ δηλαδὴ σ' ἓναν καινούριο κόσμο, ὅπου σκοπὸς εἶναι οἱ ἠθικὲς ἀξίες. Μὲ τὴν πραγμάτωση τῶν νέων ἀξιῶν κάνει ἓνα ἀκόμη βῆμα πρὸς τὴν ἐλευθερία καὶ γίνεται ἠθικὴ προσωπικότητα.

Ἀλλὰ τόσο μὲ τὴ γνώση ὅσο καὶ μὲ τὴν πράξη —παρὰ τὸ γεγονὸς ὅτι καὶ μὲ τὴ μία καὶ μὲ τὴν ἄλλη ξεφεύγει ὁ ἄνθρωπος ἀπὸ τὴ βουβότητα καὶ ἀπραξία καὶ προχωρεῖ στὸ στάδιο τῆς δημιουργίας— ὅμως «δὲν ἐξαντλεῖ μ' ὅλα αὐτὰ τὴν ἐνεργό του δύναμη, οὔτε τοὺς τρόπους τῆς ἐλευθερίας του», γιατί «ἡ ζωὴ τοῦ ἀνθρώπου δὲν εἶναι μονάχα γνώση καὶ δημιουργικὴ πράξη, ἀλλὰ καὶ ποιητικὴ ἐνέργεια μὲ τὴν τέχνη της. Μὲ τὴν τέχνη, ἡ ὁποία ὅλη μαζί, δηλαδὴ μὲ ὅλα της τὰ εἶδη, εἶναι ποίηση, δημιουργία, πάει ἡ ζωὴ πέρα καὶ ἀπὸ τὴ γνώση καὶ ἀπὸ τὴν πράξη⁷». Μὲ τὴν τέχνη, ποὺ δὲν ἐξαρτᾶται ἀπὸ τοὺς νόμους καὶ τοὺς σκοποὺς τῆς γνώσης καὶ τῆς πράξης, κερδίζει ὁ ἄνθρωπος μιὰ ἄλλης μορφῆς ἐλευθερία. Ἡ τέχνη ἔχει δικό της ἐσωτερικὸ σκοπὸ καὶ αὐτὸς εἶναι νὰ ἐκφράσει μὲ αἰσθητὰ σύμβολα ὅ,τι ὑπάρχει μέσα στὴ ζωὴ τοῦ ἀνθρώπου δεμένο μὲ τὴν ιδέα τῆς ὁμορφιάς. Αὐτὸς καὶ μόνον εἶναι ὁ ἀποκλειστικὸς σκοπὸς τοῦ ἔργου τῆς τέχνης καὶ κάθε τι ἄλλο ποὺ τείνει ἔξω ἀπ' αὐτὸν εἶναι ξένο πρὸς τὴν τέχνη. Κι αὐτὸ γιατί τὸ ἔργο τῆς τέχνης, σὲ ὁποιαδήποτε κατηγορία καὶ ἂν ἀνήκει, ἔχει αὐτάρκεια, δηλαδὴ δὲν ἔχει ἀνάγκη ἀπὸ τίποτ' ἄλλο· ἔχει νὰ κάνει πάντα μὲ τὸν ἑαυτό του· ὅλα τὰ ἄλλα εἶναι περιττά. Ἡ αὐτάρκεια εἶναι τὸ βασικὸ ἐσωτερικὸ στοιχεῖο, ποὺ στηρίζει τὸ πρωτότυπο αὐτὸ εἶδος ἐλευθερίας, ποὺ ἀναδίδεται ἀπὸ τὸ ἔργο τῆς τέχνης.

Σὲ ἀντίθεση μὲ τὴ φύση, ποὺ ἐνεργεῖ μὲ τρόπο ἔμφυτο καὶ μὲ νόμο τὴν ἀναγκαιότητα, ἡ καλλιτεχνικὴ ψυχὴ ἐνεργεῖ μὲ νόμο τὴν ἐλευθερία ποὺ πηγάζει ἀπὸ τὴν ἐλεύθερη συνείδηση⁸. Γι' αὐτὸ καὶ ὁ γνήσιος καλλιτέχνης δὲν πρέπει νὰ ἐπηρεάζεται ἀπὸ ἄσχετες πρὸς τὴν τέχνη του καταστάσεις ἢ πρόσωπα οὔτε νὰ ὑπηρετεῖ ἐξωκαλλιτεχνικοὺς σκοποὺς εἴτε αὐτοὶ ἔχουν σχέση μὲ συναισθηματικὲς καταστάσεις εἴτε ἀνήκουν σὲ ἄλλες πνευματικὲς σφαῖρες. Ἡ ἀληθινὴ τέχνη εἶναι ἐλεύθερη ἀπὸ σκοποὺς, ποὺ ἐπιδιώκουν νὰ τῆς ἐπιβάλλουν π.χ. ἡ ἐπιστήμη, ἡ ἠθικὴ, ἡ θρησκεία ἢ ἡ πολιτικὴ. Ἡ τέχνη «δὲν γνωρίζει ιδεολογίες», δηλαδὴ εἶναι μακριὰ ἀπὸ τὴ «σκοπιμότητα καὶ τὴν ὑπολογισμένη σκέψη». Ἐτσι δὲν μπορεῖ νὰ χρησιμοποιεῖται αὕτη σὰν μέσο γιὰ τὴν ἐπιβολὴ πολιτικῆς ἢ κοινωνικῆς θεωρίας.

Μοναδικὴ πηγὴ τῆς τέχνης εἶναι ἡ φαντασία καὶ μόνον ἀπ' αὕτη πρέ-

7. Σύστημα Φιλοσοφικῆς Ἠθικῆς, σ. 47.

8. Ἡ Φιλοσοφία τῆς τέχνης, σ. 2.

πει να άντλεϊ ό καλλιτέχνης, όπως και μοναδικός της σκοπός είναι ή όμορφιά. Όταν ή τέχνη άντλεϊ από άλλες πηγές και επιδιώκει άλλους σκοπούς, τότε δέν είναι τέχνη, αλλά «τέχνασμα», και δέν ήρεμεϊ, άλλ' άγριεύει τις ψυχές. Έδω πρέπει να προστεθεϊ ότι ό μόνος ασφαλής τρόπος, για να μπορέσει ό καλλιτέχνης να αποφύγει τις άτραπούς, που ύπάρχει κίνδυνος να τον όδηγήσουν στο «τέχνασμα» είναι ν' αφήσει τη φαντασία του να «άναχωνευθεϊ» με το συγκεκριμένο ύλικό, μυθικό ή ιστορικό, που είναι συνυφασμένο με το πνεύμα του λαού, από τον όποιο προέρχεται. Πρέπει δηλαδή να έλευθερώσει την ψυχή του από κάθε τι ύποκειμενικό, για να μπορέσει να έλθει σε έπαφή με το αντικειμενικό πνεύμα του λαού του. Και «τουτό είναι το κριτήριο της άληθινής τέχνης: έφ' όσον ό καλλιτέχνης είναι σε άμεση συνάφεια και γνωριμία με το πνεύμα του λαού του, τα έργα του δέν είναι προϊόντα αυθαιρεσίας, αλλά πηγάζουν από τη μεταφυσική ρίζα της ζωής, ή όποία πάντοτε ύπάρχει μέσα στη θρησκεία, την παράδοση και το μύθο του κάθε λαού. Για τουτό και κάθε καλλιτέχνημα είναι κτήμα πρό παντός του λαού όπου άνήκει ό καλλιτέχνης και ύστερα γίνεται κτήμα και άλλων λαών⁹».

Άκόμη ή τέχνη «δέν άγαπάει ούτε το χάος ούτε την άναρχία, θέλει τη μορφή και τα σταθερά της όρια¹⁰». Μέσα στη μορφή συγκεντρώνει ό άνθρωπος την έσωτερική του ουσία, τη χαρά ή τον πόνο του, και τους άγώνες του να ύπερνικήσει ό,τι είναι φθαρτό. Με την ένυλη μορφή όχι μόνο φέρει σε φως την όμορφιά, αλλά και την άπαθανατίζει. Η προσπάθεια αυτή του ανθρώπου είναι μία συνεχής πάλη με την άμορφία και το χρόνο. Το έργο τέχνης σημαίνει την ύπερνίκηση και των δύο και την άπελευθέρωση και από τα δύο. Για τουτό και είναι «άγώνισμα» έλευθερίας, «παρουσία» πνευματικής έλευθερίας, όμορφιά γεννημένη από το έλεύθερο πνεύμα του ανθρώπου. Και «για τον άνθρωπο ό,τι άξίζει είναι ή έλευθερία και τα άγωνίσματά της¹¹».

Δήμητρα ΜΑΝΤΑ-ΣΤΑΪΚΟΥ
(Αθήναι)

9. Σύστημα Φιλοσοφικής Έθικης, σ. 57.

10. Ένθ. άν., σ. 49.

11. Ένθ. άν., σ. 53.

